



ChronAfrica

Uluslararası aktörlerin Afrika rekabetinde Türkiye'nin konumu

Serkan Taştan^{1ID}

Özet

Afrika dünyanın coğrafi ve nüfus yönünden en büyük ikinci kıtası olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi istikrar açısından açık ara geriden gelen bir kıta olup küresel GSYH'nin yalnızca %5'ine sahiptir. Kıta üzerinde Fransa, Büyük Britanya gibi kolonyal güçlerin ekonomik ve kültürel güçleri hala sürmekle beraber, herhangi bir kolonyal geçmiş angajmanı bulunmayan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin Afrika'ya olan ilgisi de gün geçtikçe artmakta ve bu ilkeler kolonyal güçlere alternatif olarak ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle ÇHC iki kutuplu dünyada kendine yeni müttefikler bulabilmek adına bu coğrafyaya 1950'li yıllardan itibaren sistematik olarak yaklaşmış, bağımsızlık süreçlerine BM nezdinde sağladığı diplomatik destek ve kalkınma projelerine sağlanan ekonomik yardımlar ile Afrikalı ülkelerinin çoğunda güvenilirliğini artırarak bugün kıtanın en büyük ticari ve siyasi partneri haline gelmiştir. 2000'li yılların ortalarından itibaren Balkanlar-Ortadoğu-Afrika bölgesinde "bölgesel oyun kurucu" pozisyonuna evrilmeye çalışan Türkiye için Afrika bu gücün test edildiği önemli bir coğrafya olmuştur. Akıllı güç unsurlarına bina edilen proaktif bir dış politika anlayışı ile Türkiye, Afrika'daki etkinliğini artırmaya çalışmakla beraber, Türkiye'nin ne kadar etkin olduğunun analizi ve Afrika'daki yumuşak güç politikalarının Türkiye'ye somut olarak neler kazandırıp/kazandırmadığının kapsamlı analizi gerekmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin özellikle ticaret ve kültürel alanda sergilediği akıllı güç politikaları ekseninde Afrika'ya yönelik geliştirdiği söylemleri; bu söylemlerin ticari ve ekonomik alanlarda getirdiği kazanımları derlemekte ve en nihayetinde Türkiye'nin Afrika'ya ilişkin söylem tutarlılığı ve etkinliğini kavramsal olarak yorumlamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Doğu Afrika'da "bölgesel oyunkurucu" oluşturabilecek bir seviyede söylem ve politika etkinliğine ulaşmış olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası ilişkiler, Yumuşak Güç, Kimlik ve Söylem, Afrika, Yükselen Orta Ölçekli Güç

¹Politik Ekonomi Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye

Sorumlu yazar: Serkan Taştan **E-posta:** serkantastan006@gmail.com

Makalenin Gönderildiği Tarih: 15.01.2024 **Makalenin Kabul Edildiği Tarih:** 21.03.2024 **Makalenin Yayınlandığı Tarih:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

Turkey's position in the African competition of international actors

Abstract

Although Africa is the world's second largest continent in terms of geography and population, it is far behind in terms of economic and political stability, accounting for only 5% of global GDP. Although the economic and cultural powers of colonial powers such as France and Britain still exist on the continent, the interest of emerging countries without a colonial baggage such as the People's Republic of China (PRC), India, Brazil and Turkey, to Africa is increasing day by day and they form a useful alternative to traditional colonial powers. In particular, the PRC has systematically approached this geography since the 1950s in order to find new allies in the bipolar Cold War world, and has now become the continent's largest commercial and political partner by increasing its credibility in most African countries through the diplomatic support it provided during decolonization process as well as through providing immense economic aid to the development projects. On the other hand, Turkey has been trying to evolve into a "regional playmaker" position in the Balkans-Middle East-Africa region since the mid-2000s. Africa has been an important geography where this power is testified. While Turkey is trying to increase its effectiveness in Africa with a proactive foreign policy through utilizing on smart power elements, it needs to investigate how effective Turkey has been so far in terms smart power practices. This study examines the discourses Turkey has developed towards Africa, especially in the axis of soft power policies in trade and culture and concrete gains compiled through the employment of soft power practices. And ultimately the consistency and effectiveness of Turkey's discourse on Africa will be evaluated conceptually. Overall, it has been assessed that Turkey has reached to employ relevant discourse and policy capabilities to sustain a "regional playmaker" in East Africa.

Keywords: International Relations, smart power, identity and discourse, Africa, rising middle powers

1. Afrika Hakkında Temel Bilgiler

Afrika dünyanın coğrafi ve nüfus yönünden en büyük ikinci kıtası olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi istikrar açısından oldukça gerilerde kalmış bir kıtadır. 30 milyon kilometre karelik yüzölçümü ile Avrupa Birliği'nden (AB) yedi, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) üç kat daha geniş bir kıtadır. Nüfus açısından ise bir milyarı aşmış olup Asya kıtasından sonra ikinci sırada gelmektedir. 1950'de dünya nüfusunun sadece %7'sini oluşturmakta iken, 2050'de 2 milyar nüfus ile %21'ini ve 3000 yılına kadar da %33'ünü oluşturacağı tahmin edilmektedir.¹ 1950'lerde 221 milyon olarak belirlenen kıtanın nüfusu, 2009'da 1 milyar, 2019'da ise 1,3 milyara ulaşmıştır. Nüfus ağırlıklı olarak 5 Afrika ülkesinde toplanmakta olup, Mısır, Nijerya, Etiyopya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Güney Afrika Cumhuriyeti kıtadaki nüfusun yarısına yakınına sahiptir. Afrika'nın en kalabalık ülkesi 195 milyon nüfusu ile Nijerya iken yüzölçümü olarak en büyük ülkesi Cezayir'dir. Aynı zamanda dünya genelinde en fazla genç nüfusa sahip kıtadır. İki binden fazla farklı yerel dilin kullanıldığı kıtada, halihazırda 54 ülke bulunmakta olup Afrika, Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde sayısal olarak önemli bir yer işgal etmektedir. Oyların dörtte birinden fazlasına sahip olan Afrika ülkeleri, blok olarak hareket ettikleri zaman BM nezdinde siyaseten etkili olabilmektedirler.

Dünya GSYH 'sının %5'ine yakın bir ekonomik büyüklüğe sahip olan Afrika, küresel ticaretin ancak %3'ü kadar katkı sağlamaktadır. Afrika'ya yönelik dış güçlerin temel bakış açısı ise kıtanın hammadde zenginliği üzerinedir. Afrika dünya hammadde kaynaklarının %20'sinden fazlasına sahiptir. Örnek vermek gerekirse Afrika, krom rezervlerinin %98'ine, kobalt ve platin rezervlerinin %90'ına, uranyum rezervlerinin üçte ikisine, tantalit, mangan, altın ve elmas rezervlerinin ise sırasıyla %70, %64, %50 ve %30'una sahiptir.² Dünya petrol rezervlerinin ise yaklaşık %9,5 ile doğal gaz rezervlerinin %8'i Afrika'dadır. Nijerya, Angola, Güney Sudan, Cezayir, Mısır ve Libya önde gelen

¹ John Cleland "AFRICA: The growing continent," *The World Today*, 69, no.2 (2013):44

² Christina Katsouris, "Africa's oil and gas potential". *Energy Intelligence, Chatham House*, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/161111katsouris.pdf>

hidrokarbon üreticileridir.³ Libya, Nijerya, Sudan ve Angola'da (deniz açıklarında) oldukça geniş petrol yatakları ve Cezayir'de ise doğalgaz bulunmaktadır. 2021 sonu itibarıyla Afrika ortalamada dünya petrol üretiminin %8'ini⁴ ve doğalgaz üretiminin %6'sını karşılamaktadır.⁵

Portekizlerle başlayan Avrupalı güçlerin köle ticareti ve sömürge harekâtı, İspanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın da katılmasıyla hızlanmıştı. Bu süreçte Belçika, Almanya, İtalya ve ABD sonradan katılmış olup, gecikmeden dolayı müdahil olabilecekleri coğrafya sınırlı kalmıştır. İlk başlarda Afrikalı kölelerin, özellikle Karayiplerde bulunan büyük plantasyonlarda işgücü olarak kullanılma iken, bilahare sanayi devriminin ivmelenmesi sonucu özellikle 19. Yüzyılın yarısından itibaren bu sefer Afrika kıtasının toprakları doğrudan Avrupalı kolonyalist güçler tarafından ele geçirilmiştir.⁶

Afrika'nın kolonyal geçmişi, olumlu ve olumsuz (çoğunlukla olumsuz) birçok yapısal unsuru bugüne miras bırakmıştır. Örneğin bugün Afrika'nın çoğunlukla Batı, Kuzey ve Ortasında bulunan 21 ülkesinde Fransızca resmi dil olup (31 ülkede konuşulmaktadır) Fransa ve Fransızcanın bu ülkelerde ekonomik ve kültürel ağırlığı bulunmaktadır.⁷ Latin Amerika'da İspanyolca ne ise Fransızcanın da Afrika için öyle olduğu iddia edilebilir. Fransa'nın ardından İngiltere gelmekte, İngilizce 20 ülkede resmi dil olarak kabul edilmektedir.⁸

1950'li yılların sonlarından itibaren başlayan süreçte, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması uluslararası arenada Afrika'nın önemini artırmakla beraber, aynı zamanda Afrika ülkelerinin büyük güçlerle ilişkilerini ise ikircikli bir zemine sokmuştur. Bir taraftan kolonyal geçmişten kaynaklanan nefret söylemi oldukça yaygınlaşmakta iken, diğer taraftan ise yine bu kolonyal geçmişin mirası olan ortak dil ve kültür; özellikle ticaret ve kültür alanlarında bu kolonyal güçlerle ortak hareket edilmesi gibi bir sonuca yol açmıştır. Her ne kadar doğrudan bir kolonyal geçmişe sahip olmasa da, ABD de Batı Blok'unda bulunduğu için benzer bir algının muhatabıdır. ABD ise Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Afrika'daki olası etkinliğini denetlemek adına sık sık müdahil olarak Afrika'ya çoğunlukla güvenlik politikaları ekseninden yaklaşmıştır. Diğer taraftan Çin, Hindistan, Brezilya, Japonya gibi ülkeler ise bagajlarında kolonyal bir geçmiş olmadan bu ülkelerle doğrudan temas kurabilme imkânı bulmuştur. Özellikle Çin'in Afrikalı ülkelerin bağımsızlık süreçlerinde BM nezdinde sağladığı diplomatik destek ve akabinde kalkınma projeleri kapsamında sağladığı yardımlar Afrikalı ülkelere unutulmamış ve Çin'e karşı bir "kötü gün dostu" şeklinde olumlu bir algı gelişmiştir. Fakat, Çin'in sağladığı yardımların kalkınmaya ve istihdama olan etkisinin sınırı kalması (Çinli müteahhit firmalar kendi işçilerini Afrika'ya getirmekte ve imtiyazlı yatırımlar ile oldukça düşük vergi ödemektedirler) ve borç sarmalına soktuğu Afrikalı ülkelerin önemli kaynaklarına/madenlerine konması ise olumsuz bir algının da son zamanlarda artmasına yol açmaktadır. Yine de bu denklemde eski kolonyal güçlerin Afrika'daki kuvvetli ağırlığı yavaş yavaş azalmaya başlamış olup yerini başta Çin olmak üzere yükselmekte olan güçlere bırakmaya başlamıştır.⁹

³ African Development Bank Group. "AFD Group Strategy 2013-2022: A High Five Strategy", 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi. <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Corporate-Procurement/AFDB-Group-Strategy-2013-2022.pdf>

⁴ Doris Dokua Sasu. "Oil and natural gas industry in Africa – statistics & facts", Statista, 1 Ağustos 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/topics/7493/oil-and-natural-gas-industry-in-africa/#topicOverview>

⁵ Doris Dokua Sasu. "Africa's share in global natural gas production 2021-2050." Statista, 22 Eylül 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/statistics/1232338/natural-gas-production-in-africa-as-a-share-of-global-production/>

⁶ Robert O'Brien & Marc Williams. *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, (Palgrave Macmillan, 2016), 120-1.

⁷ Ayhan Nuri Yılmaz-Gökmen Kılıçoğlu. "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kitadaki Artan Etkisinin Analizi" Dünya Siyasetinde Afrika 4, ed İsmail Ermağan, Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 465.

⁸ Yılmaz-Kılıçoğlu, 2017, 465.

⁹ Keiran E. Uchegara. "China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy", Uluslararası İlişkiler 6, no.23, 2009, s. 96.

Tablo 1. Afrika Kıtasının Ticari Partnerleri, 2022 (milyar ABD Doları)¹⁰

	Afrika'ya İhracat	% Pay	Afrika'dan İthalat	% Pay	Ticaret Hacmi	% Pay	Ticaret Dengesi
Dünya	580.8	100%	562.2	100%	1143	100%	18.6
Çin	162.5	27.98%	93.4	16.61%	255.9	22.39%	69.1
ABD	32.5	5.60%	38.8	6.90%	71.3	6.24%	-6.3
Hindistan (2021)	35.4	6.10%	33.5	5.96%	68.9	6.03%	1.9
BAE (2021)	25	4.30%	30.9	5.50%	55.9	4.89%	-5.9
Fransa	29.1	5.01%	39.8	7.08%	68.9	6.03%	-10.7
Almanya	25.8	4.44%	29.8	5.30%	55.6	4.86%	-4
İtalya	22.3	3.84%	49.4	8.79%	71.7	6.27%	-27.1
İspanya	22.4	3.86%	43.8	7.79%	66.2	5.79%	-21.4
Belçika	25.4	4.37%	14.6	2.60%	40	3.50%	10.8
Hollanda	21	3.62%	31.6	5.62%	52.6	4.60%	-10.6
Diğer AB	38.7	6.66%	30.1	5.35%	68.8	6.02%	8.6
Tüm AB	184.6	31.78%	246.4	43.83%	431	37.71%	-61.8
İngiltere	11	1.89%	22	3.91%	33	2.89%	-11
Güney Kore	13.8	2.38%	14	2.49%	27.8	2.43%	-0.2
Japonya	10.1	1.74%	13.6	2.42%	23.7	2.07%	-3.5
Suudi Arab. (2021)	18.2	3.13%	3.3	0.59%	21.5	1.88%	14.9
Brezilya	12.6	2.17%	8.1	1.44%	20.7	1.81%	4.5
Rusya Fed. (2021)	15.2	2.62%	1.5	0.27%	16.7	1.46%	13.7
Türkiye	24.1	4.15%	8.4	1.49%	32.5	2.84%	15.7

Afrika'nın ihracat ve ithalatında AB'nin payı sırasıyla %32 ve %49 olup Afrika ülkeleri en çok ihracatı sırası ile AB (%32), ÇHC (%28), Hindistan (%6,1), ABD (%5,6) ve BAE (%4) ile yapmaktadır. En çok ithalat yaptığı ülkeler ise sırasıyla AB, (%44), ÇHC (%22,4), ABD (%6,24), Hindistan (%6) ve BAE'dir (%4,9).¹¹ Görüldüğü üzere Avrupa'nın yansira Çin, Hindistan ve ABD önemli ticari partnerler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu güçler aynı zamanda siyasi ve güvenlik ilişkileri açısından da önde gelen güçlerdir. AB'nin Afrika'dan ihracatı 2022 yılında ciddi artış göstermiş, özellikle İspanya, İtalya gibi Afrika'dan doğalgaz alıcısı olan ülkeler, Rusya-Ukrayna savaşı dolayısıyla enerji tedariklerini Afrika ülkelerine yönlendirmişlerdir. Diğer taraftan, Çin, Türkiye, Suudi Arabistan ve Rusya Federasyonu gibi ülkeler, Afrika ile ikili ticaretlerinde büyük ticaret fazlası vermektedir.

Afrika'ya yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırımlara bakıldığında 2021 yılında Afrika'ya 83 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi olmuş olup,¹² toplam yatırım stokunda ise İngiltere (65 milyar dolar), Fransa (60 milyar dolar), Hollanda (49 milyar dolar), Hong Kong dahil ÇHC (43 milyar dolar) ve İtalya'nın (32 milyar dolar), önde geldiği görülmektedir.¹³ 2021'de en fazla DYY alan Afrika ülkeleri sırasıyla Güney Afrika (40.8 milyar dolar Mısır (5.1

¹⁰ International Trade Center "Trademap Database", 20 Eylül 2023 tarihinde erişildi. <https://www.trademap.org/Index.aspx>

¹¹ International Trade Center "Trademap Database".

¹² UNCTAD. *World Investment report* (2022):xi.

¹³ UNCTAD "World Investment Report 2022: Regional Trends Africa", 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2022-Regional_trends_Africa_en.pdf

milyar dolar), Mozambik (5.1 milyar dolar), Nijerya (4.8 milyar dolar), Etiyopya (4.3 milyar dolar) ve Kongo (3.7 milyar dolar) olmuştur.¹⁴

AB ülkeleri kıtanın en önemli askerî, ticari, yatırım ve kalkınma yardımı sağlayan ortakları olmaya devam etseler de Çin, Hindistan, Türkiye ve Rusya gibi diğer yeni aktörler karşısında en azından ticari üstünlüklerini devam ettirmekte zorlanmakta ve önde gelen AB ülkeleri ile Afrika ilişkileri giderek güvenlik eksenine kaymaktadır. Çin, en başından beri tutarlı davranmış ve Afrika'da geleneksel güçlere karşı ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kültürel olarak bu coğrafyaya uzak olsa da söylemsel olarak onlarla ortak bir zemine gelebilmiştir. Yeniden hatırlamak gerekir ise Çin, sömürgeci Batı'ya alternatif olarak bağımsız ve tarafsız bir oyuncu olduğu söylemini sürekli tekrar etmiş; sunacağı yardımları belli bir şarta bağlamayacağını deklare etmiş ve karşılıklı olarak beraber kalkınmayı amaçladığını belirtmiştir. Siyasi olarak ilk günden beri BM nezdinde ve diğer platformlarda Afrika devletlerinin bağımsızlığını tanıması ve altyapı projeleri ile gündemde olması, Çin'in Afrikalı ülkeler nezdinde söyleminin gücünü artırmaktadır. ABD, Afrika'ya daha çok güvenlik öncelikli yaklaşmış, ittifaka dâhil edilen ülkeler için askeri ve maddi yardımlar yapılmış, fırsat bulunduğu müddetçe askeri üsler kurulmuş ve Sovyetleri çevreleme politikasının bir uygulama sahası Afrika olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ise, bu sefer hedef tahtasına küresel terör örgütleri konmuş ve bunların Afrika'daki yerel partnerlerine yönelik operasyonlar üzerinden siyaset kurgulanmıştır. Hindistan'ın ticarete gözle görülür derecede ilerlediği, ABD ve AB'nin gerilemesine nazaran Çin ile birlikte ekonomik alanda boşluğu doldurduğu görülmektedir. Yine de Çin ile kıyaslandığında söylem ve diaspora olarak daha güçlü sahada olabileceken, Hindistan'ın bu potansiyelini tam yansıtamadığı görülmektedir. Bu konuda Chakrabarty Hindistan'ın net bir Afrika strateji olmadığını belirtmekte ve bu vizyonsuzluktan dolayı Hindistan kurumları arasında Afrika politikaları açısından bir eşgüdüm sağlanamadığını dile getirmektedir.¹⁵ Afrikalı ülkeler ile başlatılan ve henüz sonuca ulaştırılamamış 182 proje bulunmakta olup, Çin ile kıyaslandığında bunların henüz bitirilmemiş olması Hindistan'ın prestijine zarar vermektedir.¹⁶

Çizdiğimiz bu Afrika portresinde Türkiye nerede yer almaktadır? Yükselen güçler arasında yer alan ve tamamıyla ekonomik saiklerle hareket eden Çin ve Hindistan gibi mi; ya da askeri ve güvenlik politikalarını önceleyen ABD-Rusya gibi mi? Yoksa ortak tarihsel ve kültürel birikim üzerinden ekonomik ve siyasi kazanımların devşirildiği Fransa-Büyük Britanya odeli gibi mi? Bu resimde Türkiye'yi ilginç kılan husus yukarıda bahsedilen tüm rollerin aynı anda uygulanıyor oluşudur. Kolonyal bagajın bulunmaması, Müslümanlık ve Osmanlı geçmişi kültürel bir cazibe yaratmaktadır. Son yıllarda artan ticaret Afrikalılar nezdinde oldukça pozitif bir Türk malı algısına yol açmaktadır: Avrupa kalitesinde ama Çin fiyatında ürünler Afrikalı tüketicilerce artan ilgiyle karşılanmaktadır. Somali ve Gambiya gibi ülkelerde ise Türkiye askeri üsler açmakta/asker göndermekte, 2020 yılından itibaren Libya'daki çatışmalarda BM nezdinde kabul gören hükümete sahada aktif destek sağlamaktadır.¹⁷ Somali başlı başına insani diplomasi konusunda başarılı bir örnektir. Bir taraftan ivmelenen ekonomik ilişkiler ve artan kültürel yakınlık birbirini bütünlüyor gibi görünmektedir. Fakat diğer taraftan, Somali gibi bölgelerde askeri üs açmak suretiyle Türkiye'nin güvenlik politikalarında öne çıkması bu süreci baltalamakta mıdır, yoksa mevcut algıyı perçinlemekte midir? Kesin olan şu kir, Türkiye, Afrika ülkeleri için üçüncü bir seçenek olarak görünmektedir. Afrikalı ülkeler ne dayatmacı ve kirli kolonyal geçmişi olan Batı Blokuna mecbur kalmak istemekte ne de başka güçlü bir finansman alternatifi olmadığı için ticari imtiyazlarla örülü Çin modeline bağlı kalmak istemektedir.

¹⁴ UNCTAD. *World Investment report*, 12-13.

¹⁵ Malancha Chakrabarty. "India-Africa relations: Partnership, COVID-19 setback and the way forward. Global Policy Publication", Observer Research Foundation, 1 Şubat 2013 tarihinde erişildi, <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-africa-relations-partnership-covid19-setback-way-forward>

¹⁶ Chakrabarty, ""India-Africa relations..".

¹⁷ Harchaoui, Jalel. "Why Turkey Intervened in Libya", Foreign Policy Research Institute, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.fpri.org/article/2020/12/why-turkey-intervened-in-libya/>

2. Türkiye-Afrika ilişkileri Güncel Durum

Resmi söyleme göre Türkiye Afrika ile “Afrika’nın sorunlarına Afrikalı çözümler” ilkesi çerçevesinde karşılıklı yarar ve saygı temelinde kalıcı ilişkiler inşa etmeyi amaçlamaktadır.¹⁸ Afrika’daki büyükelçilik sayısı 2022 sonu itibarıyla 44’e ulaşmıştır (2002 sonunda sadece 12 idi)¹⁹ Türkiye’de dış temsilciliği bulunan Afrika ülkesi sayısı ise 2022 sonu itibarıyla 38’e yükselmiştir. Karşılıklı üst düzey resmi ziyaretlerde belirgin bir artış yaşanmış, Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan 2022 yılı sonu itibarıyla 31 Afrika ülkesine resmi ziyaret gerçekleştirmiş²⁰ ve 40 ülke ile *Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması* imzalanmıştır. İkili seviyedeki üst düzey ilişkiler, Afrika Birliği ile geliştirilen stratejik ortaklık sonucunda Türkiye Afrika ülkeleri arasında çok taraflı bir yapıya büründürülmüş, ilki 2008’te, ikincisi 2014’te ve sonuncusu 2021’de gerçekleştirilen Türkiye Afrika Forumu mekanizması tesis edilmiştir.²¹ Covid19 öncesi dönemde, THY, Afrika’da 39 ülkede 60 destinasyona uçuş gerçekleştirmekte olup konu hakkındaki uzmanlara göre Air France’ın Afrika’daki destinasyon egemenliğine son vermiştir.²²

Tablo 2. Türkiye-Afrika Ülkeleri, Diplomatik, Askeri ve Ticari İlişkiler Hukuki Zemin²³

	Ticaret, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	Karma Ekonomik Konsey Protokolü	Serbest Ticaret Anlaşması	DEİK İş Konseyi Kurulma Tarihi	Askeri Anlaşma	Sağlık, Kültür, Tarım, Spor, Savunma sanayi, Havacılık, Enerji Gümrük vb Alanlarda İşbirliği Mutabakat Zaptı ya da Anlaşma
Angola	22.08.2008			12.07.2017		2011		
Benin	09.07.2012	13.12.2013				2015		2 adet
Botsvana	06.05.2010			04.09.2012		2022		
Burkina Faso	01.08.2006	11.04.2019		03.10.2019		2018		
Burundi	21.06.2017					2017	04.10.2021	2 adet
Cezayir	09.05.1979 / 20.10.1983	03.06.1998	02.08.1994	10.11.2021		1990	12.05.2004	5 adet
Cibuti	16.03.2017	18.02.2016				2015	16.03.2017	9 adet
Çad	24.03.2021		17.01.2020			2015		1 adet
Ekvator Ginesi	21.11.2014					2014		
Eritre								
Eswatini						2023		

¹⁸ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika İlişkileri” 18 Mart 2023 tarihinde erişildi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

¹⁹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika İlişkileri”

²⁰ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika İlişkileri”

²¹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika İlişkileri”

²² Uğur Cebeci. “THY Afrika pazarında lider oldu”, *Hürriyet*, Kasım 3, 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ugur-cebeci/thy-afrika-pazarinda-lider-oldu-41930662>.

²³ Resmi Gazete ve kamuya açık internet kaynakları taranarak derlenmiştir.

Taştan, Uluslararası aktörlerin Afrika rekabetinde Türkiye'nin konumu

Etiyopya	09.09.1993	16.11.2000	02.03.2005	28.12.2016		2008	26.04.2011	4 adet
Fas	16.05.1972/ 20.06.1984	08.04.1997	07.04.2004	03.03.2011	07.04.2004	1990		14 adet
Fildişi Sahili	10.10.2007	02.03.2022	17.01.2020			2014	31.03.2017	3 adet
Gabon	21.09.2000	18.07.2012		06.01.2013		2017	11.07.2012	4 adet
Gambiya		09.03.2017	09.03.2017			2011		3 adet
Gana		17.01.2020				2011	17.01.2013	6 adet
Gine	22.03.2017	09.03.2017				2016	31.01.2020	1 adet
Gine-Bissau								1 adet
Güney Afrika Cum.	03.03.2005	23.06.2000	03.03.2005	05.10.2017		1997		5 adet
Güney Sudan	29.04.2022					2019		1 adet
Kamerun		16.03.2017				2014	24.02.2022	5 adet
Kenya	12.10.2004	08.04.2014		08.04.2014		2010		4 adet
Komorlar								1 adet
Kongo Cum.	28.09.2000			08.04.2015		2015	08.05.2007	3 adet
Kongo Demokratik Cum.	16.06.1983			06.10.2009		2016		1 adet
Lesotho								
Liberya						2022		
Libya	05.01.1975/ 02.05.1978	25.11.2009		23.07.2009		2007	24.12.2019	
Madagaskar	08.05.2007					2016	25.04.2018	1 adet
Malavi	14.11.2010					2017		
Mali		31.01.2020				2015		3 adet
Morityus	18.02.2016	18.02.2016			24.01.2013	2014		
Mısır	04.10.1996	04.10.1996	26.12.1993		27.12.2005	1992	26.04.2011	14 adet
Moritanya	08.05.2007					2011		4 adet
Mozambik	03.06.2021		31.08.2018			2015		
Namibya	25.04.2018		31.08.2018			2017		
Nijer	16.03.2017					2015	16.03.2017	7 adet
Nijerya	22.10.1986/ 02.03.2016	02.02.2011		11.11.2010		2011	16.03.2017	2 adet
Orta Afrika Cum.								1 adet
Ruanda	25.04.2018	02.03.2022	31.01.2020			2012	25.04.2018	3 adet
São Tomé ve Príncipe	24.02.2022							
Senegal	03.12.1992	15.06.2010	14.11.2015	06.09.2017		2015		3 adet
Şeyseller						2017		
Sierra Leone	09.03.2017					2018		1 adet

Somali	30.03.1982/ 16.03.2017		17.01.2020			2015	14.11.2010	8 adet
Sudan	05.07.1980 /02.08.1982/ 26.12.2017	30.04.2014	26.08.2001	19.11.2018		2008	15.03.2013	3 adet
Tanzanya	18.02.2010	11.03.2011		12.01.2017		2011	25.04.2018	3 adet
Togo						2018		
Tunus	15.07.1992	29.05.1991	02.10.1986		25.11.2004	1990		26 adet
Uganda	14.04.2004					2011	24.02.2022	
Yeşil Burun Adaları						2017		
Zambiya	15.12.2011	17.01.2020				2017		2 adet
Zimbabve	24.02.2022					2017		1 adet
ÜLKE SAYISI	40	25	15	16	4	48	20	38

Artan diplomatik temsilin yansısı güçlenen ilişkilerin en somut göstergelerinden biri de gelişen ekonomik ilişkiler ve katlanarak artan ticaret rakamları olmuştur. Türkiye'nin Afrika Kıtası'yla toplam ticaret hacmi, 4,3 milyar Dolar seviyesinden (2002), yaklaşık 33,5 milyar Dolar'a yükselmiştir (2022). Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 24 milyar dolar (Kuzey Afrika 14,2 milyar dolar, SAA 9,9 milyar dolar), ithalatı ise 9,5 milyar dolar (Kuzey Afrika 6,1 milyar dolar, SAA 3,4 milyar dolar) olarak gerçekleşmiş olup (2022 yılı), 15.5 milyar dolarlık bir ticaret fazlası gerçekleştirilmiştir. Afrika ülkelerinin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %5,1 iken (2002), % 9,5'e çıkmış (2022), toplam ithalatı içindeki payı ise % 2,6 olan seviyesini korumuştur.²⁴ Afrika, Türkiye'nin hizmet ihracatında da önemli bir destinasyon olma yolunda ilerlemektedir. Türk müteahhitlerce yurtdışında üstlenilen projelerin %17,6'sı Afrika kıtasına ilişkindir. Türk müteahhitler kıtada toplam 83,6 milyar dolar (SAA % 5,8; Kuzey Afrika % 11,9) değerinde proje gerçekleştirmiştir (2022).²⁵ Türkiye'nin yurtdışı doğrudan yatırımlarına bakıldığında ise, Türkiye Ticaret Bakanlığı verilerine göre, Afrika'da toplam 1,66 milyar dolarlık değere sahip 151 (Kuzey Afrika 87, SSA, 64) Türk yurtdışı yatırımı bulunmaktadır.²⁶ Afrika'ya yapılan yatırımların toplam yatırım içindeki payı sadece %3,6 olmasına rağmen, 24 bin yerel istihdam ile toplam içerisinde %16'dan fazla istihdam sağladıkları görülmektedir.²⁷ Türkiye'nin Afrika'daki yatırımı stokunun en az 6,2 milyar dolar seviyelerinde olduğu tahmin edilmektedir.²⁸

Kültürel, sosyal faaliyetler ile insani yardım faaliyetleri bağlamında Türkiye Sağlık Bakanlığı'nın yansısı Türk Kızılay Genel Müdürlüğü ve TİKA ile çeşitli sivil toplum kuruluşlarının etkinliği göze çarpmaktadır. TİKA, Afrika'daki ilk ofisini Etiyopya'da 2005 senesinde açmış olup halihazırda 22 Program Koordinasyon Ofisiyle faaliyet göstermekte ve yıllık proje sayısı 400'ü aşmaktadır.²⁹ Türkiye'nin 2008-2018 yılları arasında Afrika'ya sağladığı toplam resmi kalkınma yardımı yaklaşık 3 milyar dolar seviyelerinde olduğu ifade edilmektedir.³⁰ YÖK istatistiklerine göre 2021-

²⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

²⁵ Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Müteahhitlik Sektör Değerlendirme Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/data/5b87d0f613b8761160fa159b/Genel%20M%C3%BCteahhitlik%20Notu%2001.03.2023.docx>

²⁶ Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-yatirim-istatistikleri/turkiyede-yerlesik-gercek-ve-tuzel-kisilerin-yurtdisindaki-yatirimlari>

²⁷ Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu".

²⁸ Eylem Eyrci Tepeciklioğlu. "Economic Relations Between Turkey And Africa: Challenges And Prospects". *Afe Babalola University: J. of Sust. Dev. Law & Policy* 8, no.1, (2017) doi: <https://dx.doi.org/10.4314/jsdip.v8i1.2>

²⁹ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Afrika İlişkileri".

³⁰ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA. *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu-2019*, (2020): 3.

2022 öğretim yılında 260 binden fazla yabancı öğrenci Türk üniversitelerinde öğrenim görmekte olup halihazırda bunların 50.374 tanesi Afrika uyrukludur.³¹

Somali'de ise bir askeri üssü bulunmakta olup Etiyopya, Uganda, Tanzanya, Sudan'da askeri ataşeliği bulunmaktadır. Ayrıca, 12 tanesi son 5 yılda olmak üzere 20 ülke ile karşılıklı askeri işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

3. Türkiye'nin Afrika'ya İlişkin Söylemi ve Hedefleri

Türkiye, 2000li yılların ortalarından itibaren, dış politikada daha proaktif bir portre çizmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle kendi bölgesi olarak adlandırdığı, Balkanlar-Ortadoğu-Afrika bölgesinde, "bölgesel oyun kurucu" pozisyonuna yönelmeye çalıştığı görülmektedir. Diğer taraftan aynı süreçte, küresel görünürlüğü artırabilmek adına, sert güç ve güvenlik algısı merkezli Türk dış politikası yerini yumuşak güç unsurlarının ön plana çıktığı bir yaklaşıma bırakmaktadır.³² Türkiye, Afrika'da Çin modeline benzer şekilde, önce ticari ve ekonomik saiklerle Afrika'ya yaklaşmış, ilişkiler ivmelendikçe kültürel ve insani yardım alanlarında iş birliği kuvvetlenmiştir. Bilahare, en nihayetinde Somali örneğinde yakından tecrübe edileceği üzere, Türkiye siyasi ve askeri alanda da kendini kıtada göstermeye başlamıştır. Her ne kadar, Türkiye'nin Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkilerinde gözle görülür bir ivmelenme yaşanmasına rağmen, mevcut ticari-ekonomik ilişkilerin seviyesi diğer büyük güçlerin Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkilerin gerisindedir. Fakat "insani yardım" açısından ise Türkiye büyük güçler seviyesinde bir iş çıkarmakta ve bu alanda adından söz ettirmektedir.³³ Siyasi ve askeri güvenlik alanında ise ilginç bir durum söz konusudur. Türkiye, kolonyal geçmişi olan büyük güçler ve ABD kadar bu alanda söz sahibi değildir, fakat Çin, Hindistan gibi güçlerden ise daha ileri bir konumdadır. Afrika ülkeleri ve büyük güçler tarafından Türkiye'nin Afrika'daki siyasi ve askeri gücünün yükselişi dikkatle izlenmekte beraber Türkiye'nin kıtada artan askeri gücünün şu ana kadar Türkiye'ye karşı nispeten olumlu olan Afrikalıların algısını olumsuz yönde değiştirip değiştirmeyeceği henüz bilinmemektedir.

Osmanlı döneminde günümüzde Afrika kıtasında bulunan ülkelerden 14'ünün (Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Kuzey Sudan, Eritre, Cibuti, Somali, Fas, Doğu Etiyopya, Nijer, Çad, Kenya ve Uganda) toprakları imparatorluğun sınırları içerisinde yer almaktaydı. Ayrıca Kuzey Afrika ülkeleri halkları ile ortak din ve siyasi geçmişe mensubiyet bulunmaktadır. Fakat Afrika, uzun süre Türkiye'nin siyasi gündeminde pek yer bulmamış, yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek şeklinde bir politika ihdas edilmemiştir. Türkiye, NATO çitası ile askeri güvenlik açısından Batı bloğuna dâhil olmuş, bir sonraki adım olarak da siyasi ve ekonomik olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (bugünkü AB) eklenmeyi ana dış politika hedefi olarak belirlemiştir. Yine de AK Parti iktidarı ile birlikte Afrika'ya yönelik özel bir ilgi hem devlet kurumlarında hem de Anadolu Kaplanları denilen ve yeni yükselmeye başlayan Türk iş grupları arasında görülmüştür. Bu iş birliğine zamanla Türkiye'den STK'lar da eklenmiş ve Afrika'da Türkiye'nin varlığı daha kuvvetli ortaya çıkmaya başlamıştır.

2000'li yılların sonuna doğru zirveye çıkan Türkiye-Afrika ilişkilerinde Türkiye'nin birçok beklentisi mevcuttur. Bunlardan ilki ticari olarak Türk ihraç ürünlerine pazar bulmak suretiyle bir çeşitlendirmeye gidilmesi ve AB pazarına olan bağımlılığın azaltılmasıdır. Sahada çalışan deneyimli bürokrat ve iş insanları ile tarafımızca yapılan yüz yüze mülakatlarda Türk ürünlerinin Afrika'da yüksek rekabetçiliğinden ittifakla bahsedilmektedir. Afrikalı tüketici yüksek maliyetli ve yüksek kaliteli AB menşeli ürünler ile düşük kaliteli ve düşük fiyatlı Çin malları arasında gidip gelmektedir. Gümrük Birliği sonucunda Türk ihraç ürünleri, AB kalite ve standartlarını yakalamakla beraber fiyat açısından AB ülkelerine göre oldukça düşüktür. Türk ihraç ürünleri, Çin ürünleri kadar düşük fiyat sunamasa

³¹ Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK "Öğrenci İstatistikleri" 21 Ocak 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://istatistik.yok.gov.tr>

³² Senem B. Çevik. "Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction," *Alternatives: Global, Local, Political* 1, no: 22 (2019):51.

³³ Pınar Akpınar. "Turkey's 'Novel' Enterprising and Humanitarian Foreign Policy and Africa." içinde *The Routledge Handbook on Contemporary Turkey*, ed.J. Jongerden, (Routledge, 2021): 497.

da Afrikalılar için AB kalitesinde fakat fiyat olarak makul bir üçüncü alternatif olarak belirmiş ve özellikle Afrikalı orta gelir seviyesindeki tüketiciler için cazip bir seçenek haline gelmiştir.

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinden elde etmek istediği sonuçlardan birisi, küresel dış politikada görünürlük ve siyasi gücünü artırmaktır. Bu strateji çerçevesinde, öncelikle İslam Konferansı Teşkilatı'nın enstrümental olarak işletilerek Türkiye'ye siyasi açılım sağlanmaktadır. Ayrıca, Afrika Birliği ve Afrika Bankası ile çok taraflı; Afrika ülkeleri ile iki taraflı ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle Türkiye çok ülkeleri platformlarda sesini daha çok duyurmaya çalışmakta, bu sayede dünya siyasetinde adından daha çok söz ettirmekte ve gücünü artırmaya çalışmaktadır.

Sömürgeci geçmişe sahip büyük güçlerin negatif kolonyal mirasını taşımayan Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmede geçmişten gelen birçok avantaja sahipti. Fakat söz konusu olumlu kredinin bir kısmı, Afrikalı ülkelerin bağımsızlık süreçlerinde, özellikle Demokrat Parti döneminde, Türkiye'nin siyaseten kendini kolonyal Avrupa güçleri ile birlikte hareket etmeye endekslemesi sonucunda, kaybedilmişti. Öyle ki bu yanlış politika duruşunun neticesi olarak, Kıbrıs meselesinde, birçok Afrika ülkesi Yunanistan'ı desteklemekte beis görmemiştir. Zira Yunanistan, kendisi de bir NATO ülkesi olması ve Batı bloğu ile hareket etmesine rağmen, en başından beri Çin ile benzer şekilde, Afrikalı ülkelerin bağımsızlığını destekleme yönünde bir diplomatik politika izlemişti.

Yukarıda sayılan sebeplerden ötürü, Türkiye, ilk defa 1998 yılında devreye soktuğu Afrika ile ilişkileri geliştirme stratejisinde, Afrikalı muhataplarından ilk etapta olumlu bir geri dönüş alamamıştır. Fakat akabinde, Türkiye hızlı bir şekilde olumsuz algıları gidermede başarılı olmuş ve söylem olarak kendini Çin'inkine benzer bir pozitif konumlandırmaya getirebilmiştir.

Türkiye'ye yönelik Afrikalıların algılarını ise iki düzeyde ele almak gerekir. Afrikalı siyasi elitlerce Türkiye, Çin ve geleneksel kolonyal geçmişe sahip büyük güçler dışında yeni bir alternatif olarak görülmekte ve bilhassa Çin'e karşı bir pazarlık unsuru olarak kullanılmaktadır.³⁴ Bazı Afrikalılarca, Türkiye Üçüncü Seçenek" (Third Way) olarak görülmekte ve samimi şekilde Batı Bloğu ve Çin dışında bir alternatif olarak belirmesi umut edilmektedir.³⁵ Afrika'daki altyapı projelerinde Çin'in ezici bir ağırlığı olup, kurmuş olduğu borç diplomasisi mekanizmaları ile sunduğu uzun vadeli ucuz krediler karşılığında birçok önemli maden işletmesini bu ülkelere devralmakta, çok az vergi ödemekte ve projelerde çoğunlukla Çin'den getirdiği işçileri kullanmaktadır.³⁶ Kolonyal geçmişe sahip geleneksel büyük güçler ise Çin kadar cazip seçenekler sunmamaktadır. Hatta çoğu zaman sunulan ucuz kredi ya da dış yardımlar, "insan hakları" bazlı bazı şartlardan dolayı iptal edilmekte ya da hiç sunulmamaktadır.³⁷ Başka bir ifade ile demokratik sicili kötü görünen Afrikalı ülkelere Batı kaynaklı yardımlar için ekstra talepler olmakta ve bu söz konusu ülkelerin yönetimlerinde hoş karşılanmamaktadır. Afrikalı elitlerce, Türkiye, daha çok Çin'in bir alternatifi gibi düşünülmekle birlikte, uzun dönemli bir birliktelik için Çin benzeri bir kuvvetli finansal yardım ya da kredi mekanizmalarıyla örülü kuvvetli angajman beklenmektedir. Türkiye Çin ile kıyas edilebilir oranda yatırım ve ucuz kredi imkanlarını Afrika'ya henüz sunamamakta ve kuvvetli söylemine rağmen, Türkiye henüz bu söylemin altını dolduracak kadar ekonomik bir katkı sağlayamamaktadır. Sonuç olarak Afrikalı siyasi elitlerce Türkiye bir taraftan küstürülmemesi gereken bir alternatif görülmekte diğer taraftan ise henüz tam bir güvene haiz bir müttefik olarak da değerlendirilmemektedir.

Afrikalı halk tabakaları düzeyine bakacak olursak, bu seviyede Türkiye'ye yönelik algının oldukça pozitif olduğu görülmektedir. Türkiye, özellikle sivil toplum kuruluşları marifetiyle açılan su kuyuları, hastaneler, gönderilen maddi

³⁴ Benjamin Cannon. "Turkey in Kenya and Kenya in Turkey: Alternatives to the East/West Paradigm in Diplomacy, Trade and Security," *Africa Journal of Political Science and International Relations* 10, no.5 (2016):56.

³⁵ John Calabrese. "Building in Africa: Turkey's "Third Way" in China's Shadow", Mei, 13 Mart 2023 tarihinde erişildi, <https://www.mei.edu/publications/building-africa-turkeys-third-way-chinas-shadow>

³⁶ Development Reimagined "Chinese workers in Africa- What's the real story?" 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, <https://developmentreimagined.com/2020/10/08/chinese-workers-in-africa-whats-the-real-story/>

³⁷ Denghua Zhang-Graeme Smith, "China's foreign aid system: structure, agencies, and identities", *Third World Quarterly* 38, n.10 (2017):2332

yardımlar sayesinde yavaş yavaş Afrikalı halklarca bilinmeye başlamaktadır. Aynı şekilde *Türkiye Bursları* programı vesilesiyle Türkiye'ye gelen Afrikalı üniversiteli gençlerin sayısında büyük çapta bir artış yaşanmamaktadır. Son olarak, Türk dizileri İstanbul ve Türkiye ilgisini hatırı sayılır derecede yükseltmiş ve İstanbul artık önemli bir tatil ve iş destinasyonu olarak görülmeye başlanmıştır.³⁸

4. Türkiye Afrika'da Bölgesel Etkin Bir Güç Olabilmiş Midir?

Kullanılan kaynaklar, potansiyel ekonomik ve askeri güç baz alındığında Türkiye'nin Afrika'da henüz bölgesel bir oyun kurucu olabilecek seviyede yetkinliği olmadığı iddia edilebilir. Fakat, Yalçın'ın da belirttiği üzere sert güç unsurları kullanılmadan erişilemeyecek bir uluslararası görünürlük seviyesine Türkiye'nin yumuşak ve akıllı güç politika unsurları aracılığıyla ulaşmayı amaçlamakta olup, Tüm Afrika olmasa bile Afrika'nın bazı kısımlarında bölgesel hegemonyanın akıllı/yumuşak güç unsurları üzerinden devşirilebilme potansiyeli mevcuttur.³⁹ Özellikle söylem gücü ve etkililiği ile İnsani yardım, kültür, eğitim ve sosyal alanlarda da oldukça kapsamlı ve STK'larla iş birliği halinde yapılan çalışmalar Türk bürokrasisinin kurumsal yetkinlik ve kaynak eksikliğinden kaynaklanan dezavantajını giderebilir.

Bölgesel hegemonya ya da oyun kuruculuk kavramında bölgesel güç (yükselen orta güç) ile rızaya dayalı kabul ve söylem hakimiyetine dayanan hegemonya kavramları bir arada ele alınmaktadır. Bölgesel veya küresel bir hegemonya ya da oyun kuruluştan bahsedilmesi için aşağıdaki unsurların yerine getirilmiş olması gerekmektedir:⁴⁰

- Ekonomik ve askeri anlamda etki alanında bulunan diğer unsurların her birinden daha güçlü durumda olduğu algısının varlığı,
- Bunların yanında kültürel ve ideolojik etki oluşturabilme yeterliliği,
- Bir hegemonik sistem kurma niyet ve çabasının bulunması,
- Kendi öz kaynakları ile küresel veya bölgesel bazda üstünlük kurabilme yeteneğinin varlığı,
- Bunun için gerektiğinde uluslararası etkiye sahip kurum ve kuruluşları kendi çıkarları ve politikaları doğrultusunda harekete geçirme kabiliyetine sahip olması,
- Formel devlet yapısı ve organlarının yanında sivil toplumu da diğer devletlerle olan etkileşim sürecine dahil edebilmesi,
- Bahsedilen maddi güç unsurları ile kültürel ve ideolojik etki kabiliyeti yanında etki alanındaki diğer devletlerin rızasını kazanabilmesi.

Bir hegemonik sistem kurma niyet ve çabasının bulunması ile kültürel ve ideolojik etki oluşturma yeterliliği, Türkiye'nin Afrika üzerine söylem etkililiği üzerinden takip edilebilir. Dışişleri Bakanlığı'nca resmi kanallardan en sık dile getirilen söylem Türkiye kendi tarihi tecrübesini, toplumsal, siyasal ve kültürel birikimini, sahip olduğu olanak ve kaynakları Afrika ülkeleriyle "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" (African solutions to African problems) ilkesi çerçevesinde ve karşılıklı yarar temelinde paylaşma niyetidir.⁴¹ Ana söylem bu olmakla beraber, muhatap Müslüman bir Afrika ülkesi ise "İslam kardeşliği", "dost", "kardeş", "akraba", ya da "ortak medeniyet mensubiyeti" söylemleri üzerinden ilişkiler yürütülmekte; muhatap farklı bir din grubuna dahil ise "Güney-Güney

³⁸ A. Schipani-L. Pitel, "Erdogan's great game: Turkey pushes into Africa with aid, trade and soaps", *The Financial Times*, Ocak 18, 2021, <https://www.ft.com/content/0e3cec2a-bd80-499c-a6ab-e5d1a1e768cf>

³⁹ Hasan Basri Yalçın, The Concept of "Middle Power" and the Recent Turkish Foreign Policy Activism, *Afro Eurasian Studies* 1, no.1 (Spring 2012): 211

⁴⁰ Oğuz Battır-Davud Ateş, "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29, (2013): 32-34.

⁴¹ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Afrika ilişkileri".

işbirliği", "kazan-kazan yaklaşımı", "Temiz sicilinin olması/anti-kolonyal söylem", "şartsız koşulsuz insani yardım", "dünya beşten büyüktür" gibi söylemlerde sıklıkla devreye sokulmaktadır.

Söylemlerin yaygınlaştırılması ve etkililiğinin artırılmasında en kuvvetli yöntemlerden birisi üst düzey resmi ziyaretlerdir. Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan'ın Afrika'ya yönelik özel bir ilgisi olduğu kıtaya yönelik gerçekleştirilen otuzun üzerinde üst düzey ziyaretten anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı, uluslararası arenada Türkiye'ye daha yüksek güç ve temsil devşirmek için Afrika'yı söylem ve eylem olarak faydalı bulmaktadır. Beşinci bölümde detayları sunulacağı üzere Somali'de devlet inşasına yönelik bir misyon Cumhurbaşkanı tarafından çizilmiş ve tüm kurumların bu hedefe yönelik faaliyetlerde bulunması beklenmiştir. Benzer bir yaklaşımın Türk STK'ları ve insani yardım kampanyalarında da olduğu anlaşılmaktadır.

Bu noktada "dost", "kardeş" ülkeler ve "ortak medeniyet" kurmaya yönelik söylemlerin Türk devleti elitlerince ve geniş STK gönüllülerince paylaşıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerde inşaacı yaklaşım bağlamında Türk dış politikası aktörlerinde Afrika'ya yönelik özel bir "kimliğin" oluştuğunu göstermektedir. Bu kimlik, Afrikalıları kendilerinden ayrı görmeme ve özellikle asırlarca mahrum kalmış bu kardeşlere bir yardım eli uzatılması gerektiği şeklindeki düşünce ve yaklaşımlar etrafında şekillenmektedir. Gramsci'nin hegemonya konsepti ile uyumlu şekilde gerek Afrika elitleri gerekse Afrika halk tabakaları nezdinde gönüllerin kazanılması amaçlanmaktadır. Her ne kadar naif görünse de detaylı, stratejik ve sistematik bir "Afrika Planı" bulunmaksızın, temel motivasyon bu olup, somut beklenti ise Türkiye'nin dış politika alanında Afrikalı ülkelere desteklenmesi ve ticarete daha fazla pay kapabilmesidir. Bu noktada Türk formel devlet yapısının sivil toplumu da Afrikalı devletlerle olan etkileşim sürecine dahil edebildiği görülmektedir.

Türkiye'nin insani yardım ve ikili ticari işbirliğine yönelik faaliyetleri, söylem ile eylem arasında bir tutarlılık sağlamaktadır. Afrikalı topluluklar nezdinde gerçekleştirilen insani yardım faaliyetleri, kültürel faaliyetler (Türkiye bursları programı, Türk dizileri gibi) Türkiye'nin bölgedeki hegemonyasını da yavaş yavaş artırmaktadır. Zira, Türkiye rızaya dayalı bir şekilde bölge insanının algılarını pozitif yönde kendisine çevirmektedir. Bu açıdan bakıldığında söylem ile sahada gerçekleştirilen eylemler arasında tutarlılık bulunmakta olup bu da söylem etkililiğini artırmaktadır.

Diğer taraftan, Afrikalı ülkeler Türkiye'nin ekonomik ve askeri anlamda kendilerinde daha güçlü durumda olduğunu kabul etmekte hatta Çin ile eski kolonyal güçler dışında üçüncü bir alternatif olarak kıtaya daha fazla eğilmesini istemektedir.

Türkiye'nin bölgesel hegemonya bağlamında gerektiğinde uluslararası etkiye sahip kurum ve kuruluşları kendi çıkarları ve politikaları doğrultusunda harekete geçirme kabiliyetine sahip olduğu da görülmektedir. İslam Kalkınma Bankası'nın Afrika'ya yönelik faaliyetlerde yönlendirilmektedir. Bunun dışında 7-13 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen BM En Az Gelişmiş Ülkeler IV. Konferansı'nda 2011-2020 dönemi için EAGÜ'lerin ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesine yönelik ilke ve tavsiyeleri içeren ve EAGÜ'lere yönelik küresel kalkınma perspektiflerini belirleyen "İstanbul Eylem Programı" kabul edilmiştir. Türkiye 21 Mayıs 2012'de İstanbul'da BM işbirliği ile düzenlenen 'Somali'nin Geleceğinin Hazırlanması: 2015 Hedefleri' başlıklı bir konferansa ev sahipliği yapmıştır. 57 ülke, 11 bölgesel ve uluslararası organizasyon su, enerji, ulaşım ve ayrımcılık sorunlarını tartışmak için bu konferansa katılmıştır. Ayrıca son olarak Türkiye, 2016'da Dünya İnsani Yardım Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Görüleceği üzere, özellikle insani yardım alanındaki faaliyetler için Türkiye BM ve diğer uluslararası platformları etkin kullanabilmektedir.

Bahsedilen maddi güç unsurları ile kültürel ve ideolojik etki kabiliyeti yanında etki alanındaki diğer devletlerin rızasını kazanabilmesi konusu ise henüz tam anlamıyla test edilmemiştir. Diplomatik alanda Türk devletinin etkinliğinin kabul edildiğine yönelik örnek olay 2009-2010 BM Güvenlik Kurulu üyelik oylamasında Afrika'dan

Türkiye'ye yüksek oy gelmesidir. Fakat; 2015-2016 dönemi için 2014'te yapılan oylamada ise Türkiye çok az destek alabilmiş ve başarısız olmuştur. Diğer taraftan Gülen grubu okullarının Türk devletine teslim edilmesi örnek bir vaka olarak Türk devletinin etkinliğinin ve ilgili ülkelerinin rızalarının alınması bağlamında bir kriter olarak öne sürülebilir. TMV, 26 Afrika ülkesinde okulların devri için mutabakat zaptı imzalamış ve 16 tanesinde devir işlemini tamamlamıştır. Önemli bazı müteahhitlik projelerinin de Türk firmalarına verilmesi, Afrikalı devletlerin rızası olarak telakki edilebilir. Fakat, bu konuda asıl test, Türkiye için hayati bir diplomatik alanda alınacak destektir. Mesela Kıbrıs meselesinde olası bir destek tartışmasız şekilde Afrikalı devletlerin rızasının alındığına delil oluşturabilir.

Son olarak kendi öz kaynakları ile küresel veya bölgesel bazda üstünlük kurabilme yeteneğinin varlığı konusu yine Türkiye'nin eksikleri bulunan bir alandır. Ticari ve ekonomik ilişkiler belli bir noktaya getirilmiş, bir üst seviye için yeterli kaynakları bulunmamaktadır. Somali'de devlet inşası ve insani yardım konusunda ise bölgesel bazda gerekli üstünlüğün kurulduğu iddia edilebilir. Libya'daki iç istikrarsızlığı meşru hükümet lehinde müdahale de bu kapsamda telakki edilebilir ve askeri alanda gerektiğinde Türkiye'nin müdahil olabileceği şeklinde algılanabilir.

Yukarıdaki sayılan unsurların analizi Türkiye'nin tüm Afrika için olmasa bile en azından Doğu Afrika'da "*bölgesel hegemonya*" kurduğu veya kurmaya yakın olduğunu göstermektedir. Bu bölgesel şimdilik "insani yardım" merkezli olarak ilerlemekte olup, ticari-ekonomik hegemonya tam anlamıyla ancak Çin benzeri bir "ucuz kredi" mekanizması kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Maalesef Türkiye'nin halihazırda bu tür bir programı destekleyebilecek döviz fazlası bulunmamaktadır.

Sonuç

Özetlemek gerekirse, Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde öncelikle Çin modeline benzer şekilde ticari ve ekonomik saiklerle yaklaşmıştır. İlişkiler geliştikçe bu denkleme kültürel ve insani yardım alanında işbirliği eklenmiştir. Son aşamada ise Türkiye özellikle Doğu Afrika'da siyasi ve askeri alanda da kendini göstermeye başlamıştır. Ticari ve ekonomik ilişkilerde ivmelenmede Türkiye başat ülkelerden birisi olsa da hala mevcut ticari-ekonomik ilişki seviyesi kolonyal büyük güçlerin gerisindedir. Fakat, insani yardım alanında ise Türkiye en az büyük güçler kadar, Somali gibi ülkelerde ise büyük güçlerden daha fazla iş çıkarmaktadır. Diğer taraftan, siyasi ve askeri güvenlik alanında ise ikircikli bir durum söz konusudur. Burada Türkiye, kolonyal geçmişi olan büyük güçler ile ABD ve Rusya kadar bir görünürlüğe sahip değildir. Fakat Çin ve Hindistan gibi ekonomik saiklerle ön plana çıkan ülkelere göre ise daha fazla bir askeri ve siyasi görünüm bulunmaktadır. Esasında, kendi güç seviyesine bakıldığında Türkiye'nin askeri ve siyasi görünürlüğü az değildir. Bu yüzden , Türkiye'nin Afrika'daki askeri gücünün yükselişi dikkatle izlenmekte; en nihayetinde Türkiye'nin hangi tarafa daha yakın bir strateji oluşturulacağı merak edilmektedir. Aynı şekilde, Türkiye'ye karşı nispeten olumlu olan Afrikalıların algısının değişip değişmeyeceği de henüz bilinmemektedir.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik akıllı politikalarının sonucunda somut kazanımlara gittikçe artan oranlarda ulaştığı görülmektedir. Doğu Afrika baz alındığında Türkiye hem bölgede askeri üsler elde etmekte, hem de Türk müteahhit ve yatırımcılar için kazanımlara erişmektedir. Afrika kıtasının geneli için ise Türkiye ticaret bağlamında Türkiye 15 milyar dolardan fazla yıllık dış ticaret fazlası vermekte olup, bu sadece resmi olarak tespit edilebilen miktardır. Laleli bölgesinde birebir yaptığımız temaslarda, bavul ticareti üzerinden resmi kayıtların oldukça üzerinde bir ihracat gerçekleştirildiği rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Türkiye'nin somut kazanımlarının artmakta oluşu ile Afrikalılar nezdinde artan prestijini gerçekleştirilen akıllık güç politikalarının yanı sıra, bu politikaların etkinliğini artıran söylem gücünde aramak doğru bir yaklaşımdır. Türkiye tüm Afrika halkalarına hitaben resmi söylem olarak *Afrika ülkelerine Afrikalı çözümler* retoriğini kullanmaktadır. Diğer taraftan, ikili ilişkilerde karşıdaki ülke ile Türkiye arasındaki ortak değer ve kültürel birikime nazaran, bu ana söylem, bazı alt söylemlerle zenginleştirilmektedir. Muhatap Müslüman ve Arap bir ülke ise (Kuzey Afrika), din kardeşliği, ortak tarih ve medeniyet birlikteliğine atıf yapan söylemler dillendirilmektedir. Muhatap Müslüman ama Arap olmayan ülkeler ise din kardeşliğinin yanı sıra birlikte kalkınma, Batı'nın negatif kolonyal geçmişine atıf yaparak daha masum bir partner olduğu gibi hususlar

dile getirilmektedir. Muhatap Müslüman olmayan Afrikalılar ise, negatif kolonyal geçmişi olmama, dünya beşten büyüktür, Çin ve Batılılara bir alternatif, olma gibi söylemler ek olarak dillendirilmektedir. Kendi içinde tutarlı bu söylem zenginlikleri Türkiye'nin akıllı güç etkinliğini, en azından Doğu Afrika'da ciddi olarak artırmaktadır.

Türkiye hedefleri ile uyumlu akıllı güç faaliyetlerini yaratıcı bir biçimde uluslararası politikası arenasında nispeten ihmal edilen alanlara nüfuz etmek suretiyle kendine alan açmaktadır. Somali'de devlet inşası ve insani yardım alanı, sert güç unsurları kullanılmadan erişilemeyecek bir uluslararası görünürlük seviyesine yükselen orta güç Türkiye'nin akıllı güç politika unsurları aracılığıyla ulaşmasını sağlamaktadır. Tez boyunca yapılan analizler sonucu Türkiye'nin tüm Afrika için olmasa bile en azından Doğu Afrika'da "bölgesel hegemonya" kurduğu veya kurmaya yakın olduğunu göstermektedir. Bu bölgesel şimdilik "insani yardım" merkezli olarak ilerlemekte olup, ticari-ekonomik hegemonya ancak Çin benzeri bir "ucuz kredi" mekanizması kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Maalesef Türkiye'nin halihazırda bu tür bir programı destekleyebilecek döviz fazlası bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akpınar, Pınar. "Turkey's 'Novel' Enterprising and Humanitarian Foreign Policy and Africa." içinde *The Routledge Handbook on Contemporary Turkey*, ed.J. Jongerden, 495–507. Routledge, 2021, doi:10.4324/9780429264030-39.
- Battır, Oğuz. & Ateş, Davud. "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29, (2013): 31-44.
- Cannon, Benjamin. "Turkey in Kenya and Kenya in Turkey: Alternatives to the East/West Paradigm in Diplomacy, Trade and Security," *Africa Journal of Political Science and International Relations*10, no.5 (2016):56–65.
- Çevik, Senem B. "Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction," *Alternatives: Global, Local, Political* 1, no:22 (2019):50-71. <https://doi.org/10.1177/0304375419853751>
- Cleland, John. "AFRICA: The growing continent" *The World Today* 69, no.2 (2013):44–45.
- Eyrice Tepeciklioğlu, Eylem. "Economic Relations Between Turkey And Africa: Challenges And Prospects". *Afe Babalola University: J. of Sust. Dev. Law & Policy* 8, no.1, (2017) doi: <https://dx.doi.org/10.4314/jsdpl.v8i1.2>
- O'Brien, Robert & Williams, Marc. *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, Palgrave Macmillan, 2016.
- Özkan, Mehmet. *Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası*. İstanbul: SETA Yayınları No:40, 2014.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA. *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu-2019*, 2020.
- Uchegara, Keiran E., "China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy", *Uluslararası İlişkiler* 6, no.23 (Fall 2009): 95-111. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/540014>
- UNCTAD. *World Investment report* (2022)
- Yalçın, Hasan Basri. The Concept of "Middle Power" and the Recent Turkish Foreign Policy Activism, *Afro Eurasian Studies* 1, no.1 (Spring 2012): 195-213.
- Yılmaz, Ayhan Nuri & Kılıçoğlu, Gökmen. "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi" içinde *Dünya Siyasetinde Afrika* 4, ed İsmail Ermağan, 461-475. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017.
- Zhang, Denghua & Smith, Graeme. "China's foreign aid system: structure, agencies, and identities," *Third World Quarterly* 38, n.10 (2017):2330-2346, DOI: 10.1080/01436597.2017.1333419

Elektronik Kaynaklar

African Development Bank Group. "AFD Group Strategy 2013-2022: A High Five Strategy", 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Corporate-Procurement/AFDB-Group-Strategy-2013-2022.pdf>

Calabrese, John. "Building in Africa: Turkey's "Third Way" in China's Shadow", Mei, 13 Mart 2023 tarihinde erişildi, <https://www.mei.edu/publications/building-africa-turkeys-third-way-chinas-shadow>

Cebeci, Uğur. "THY Afrika pazarında lider oldu", *Hürriyet*, Kasım 3, 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ugur-cebeci/thy-afrika-pazarinda-lider-oldu-41930662>.

Chakrabarty, Malancha "India-Africa relations: Partnership, COVID-19 setback and the way forward. Global Policy Publication", Observer Research Foundation, 1 Şubat 2013 tarihinde erişildi, <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-africa-relations-partnership-covid19-setback-way-forward>

Development Reimagined "Chinese workers in Africa- What's the real story?" 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, <https://developmentreimagined.com/2020/10/08/chinese-workers-in-africa-whats-the-real-story/>

Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Afrika ilişkileri" 18 Mart 2023 tarihinde erişildi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

Harchaoui, Jalel. "Why Turkey Intervened in Libya", Foreign Policy Research Institute, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.fpri.org/article/2020/12/why-turkey-intervened-in-libya/>

International Trade Center "Trademap Database", 20 Eylül 2023 tarihinde erişildi. <https://www.trademap.org/Index.aspx>

Katsouris, Christina. "Africa's oil and gas potential". Energy Intelligence, Chatham House, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/161111katsouris.pdf>

Sasu, Doris Dokua. "Africa's share in global natural gas production 2021-2050." Statista, 22 Eylül 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/statistics/1232338/natural-gas-production-in-africa-as-a-share-of-global-production/>

Sasu, Doris Dokua. "Oil and natural gas industry in Africa – statistics & facts", Statista, 1 Ağustos 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/topics/7493/oil-and-natural-gas-industry-in-africa/#topicOverview>

Schipani, A. & Pitel, L. "Erdogan's great game: Turkey pushes into Africa with aid, trade and soaps," *The Financial Times*, Ocak 18, 2021, <https://www.ft.com/content/0e3cec2a-bd80-499c-a6ab-e5d1a1e768cf>

Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Müteahhitlik Sektör Değerlendirme Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/data/5b87d0f613b8761160fa159b/Genel%20M%C3%BCteahhitlik%20Notu%2001.03.2023.docx>

Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-yatirim-istatistikleri/turkiyede-yerlesik-gercek-ve-tuzel-kisilerin-yurtdisindaki-yatirimlari>

UNCTAD "World Investment Report 2022: Regional Trends Africa", 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2022-Regional_trends_Africa_en.pdf

Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK "Öğrenci İstatistikleri" 21 Ocak 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://istatistik.yok.gov.tr>